

(табл. 2). Приблизно на 10 % скоротяться викиди в атмосферу шкідливих речовин, у тому числі окису вуглецю. Залучення нетрадиційних енергетичних джерел рівноцінно за електричною потужністю дев'яти таким ТЕЦ як Одеська, а за тепловою – шести.

Табл. 2. Економія органічного палива за рахунок розвитку нетрадиційної енергетики

Об'єкти нетрадиційної енергетики	Потужність МВт (2001-10 р.)	Економія органічного палива, млн. т. у.п.
Хвильові електростанції	170,1	0,54
Вітрові електростанції	180,3	0,58
Теплоносімі станції	951,7	1,44
Утилізація ПЕР	2201 Гкал/час або 4600 МВт	7,0
Газовий конденсат із морських надр	–	2300
РАЗОМ		2312,56

Таким чином, можна зробити висновок, що пріоритети у стратегічному плані полягають у продовженні посилення заходів щодо впровадження нових ефективних енергозберігаючих технологій, що швидко окупаються, та використанні нетрадиційної енергетики, що може найближчим часом дати значний економічний ефект і поліпшити сформовану екологічну обстановку.

Література

1. Громова Е.Н. Экономико-экологический механизм регулирования морского природопользования: государственные и рыночные методы. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2001. – 314.
2. Громова Е.Н., Полищук М.Г. Эффективность опреснения морских вод на базе вторичных энергоресурсов. – Одесса: ИПРЭЭД НАНУ, 1993. – 4,3 п.л.
3. Громова Е.Н., Степанов В.Н. и др. Экономико-экологическая эффективность морских теплоносных станций для рекреационных объектов: Препр. АН УССР. ИЭ, – К.: 1990. – 38 с.
4. Крыжановский Р.А., Кононенко М.Р. Экономико-экологическое прогнозирование. Маркетинговый подход. – Одесса: ХГЭУ, 2004 – С. 201-202.
5. Национальная программа социально-экономического развития Украинского Причерноморья: Отчет о НИР/ИПРЭЭИ НАН Украины. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 1997. – 389 с.

УДК 336:332.122:338.43

*Проф. Є.В. Мішенін, д-р екон. наук;
доц. Р.П. Косодій, канд. екон. наук – Сумський національний
аграрний університет*

ФІНАНСОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Розглянуто фінансово-організаційні проблеми диверсифікації економічної діяльності і підвищення рівня доходів у сільській місцевості. Взагалі, сьогодні економічна активність у сільській місцевості стримується нерозвинутою фінансовою інфраструктурою. При цьому метою формальних фінансових установ часто є залучення коштів сільського населення, а не його кредитування через високі ризики, значні витрати на моніторинг і порівняно невеликі суми позик.

Ключові слова: фінансово-організаційні проблеми, диверсифікація, економічна активність, рівні доходів, фінансова інфраструктура, фінансові установи.

Prof. Ye.V. Mishenin; doc. R.P. Kosodiy – Sumy National Agrarian University

Financial and organizational problems of diversification of economic activities of rural population

Financial and organizational problems of economic activities diversification and the income level increase in rural areas are considered. In general, rural economic activities are constrained by underdeveloped financial infrastructure. The activities of formal financial intermediaries are aimed at mobilization of rural population deposits, while lending activities are regarded as unprofitable through high risks, significant monitoring costs and relatively low loan amounts.

Keywords: financial and organizational problems, diversification, economic activities, income levels, financial infrastructure, financial institutions.

Економічну активність у сільській місцевості України пов'язують, як правило, з агровиробництвом, а тому доходи селян часто асоціюються з доходами працівників сільського господарства. Водночас, загальносвітові тенденції сільського розвитку демонструють постійне зростання частки доходів, отриманих у неаграрному секторі, що є чинником соціально-економічної безпеки сільського населення, уповільнення процесів урбанізації і деградації природних ресурсів. Крім того, розвиток несільськогосподарської діяльності також може підвищити ефективність самого агровиробництва через розширення пропозиції ресурсів і покращення доступу на ринок. По-своєму, вища ефективність сільського господарства сприяє диверсифікації сільської економіки (зокрема, через розвиток переробних галузей), зростанню доходів сільського населення і зниженню цін на продовольство.

Базуючись на результатах досліджень Дж. Ярона, М. Целлера, М. Шарми, Дж. Штіглітца, А. Вальдеса та інших вчених, які займалися проблемами створення інститутів та інфраструктури, а також з огляду на необхідність їх адаптації до українських умов, у цій статті ми зосередимося на фінансово-організаційних диверсифікації економічної діяльності і підвищенні загального рівня доходів у сільській місцевості.

Згідно з дослідженнями [2, 3, 5, 7, 8], на рішення селян щодо ведення несільськогосподарської діяльності (через підприємництво або участь на ринку праці) впливають два основні чинники: рівні доходності в агровиробництві і несільськогосподарському секторі (які визначаються цінами продукції або рівнями заробітної плати у відповідному секторі, а також вартістю ресурсів); потенціал домогосподарств у несільськогосподарському секторі (що визначається освітою, доходами, активами і доступом до кредитів).

Інтерес до розвитку несільськогосподарської зайнятості як одного з джерел доходів селян (крім сільського господарства, трудової міграції, самозайнятості та ін.) визначається за його потенціалом щодо підвищення рівня життя в сільській місцевості. Участь у несільськогосподарському секторі також збільшує стимули до комерціалізації агровиробництва, тобто переходу від особистого підсобного до ринково орієнтованого сільського господарства (адже доходи, отримані у несільськогосподарському секторі, можуть спрямовуватися на придбання більшої кількості ресурсів і диверсифікацію агровиробництва). Доступ до несільськогосподарських доходів дає змогу домогос-

подарствам здійснювати довгострокові інвестиції, у т.ч. і в агровиробництво. Економічна активність селян у неаграрному секторі є важливою для забезпечення довгострокової продовольчої безпеки, оскільки вона позитивно впливає на ефективність використання агроресурсів, а, отже, і на агропродуктивність. Таким чином, обмеження щодо несільськогосподарської діяльності безпосередньо транслиуються в обмеження у плані акумуляції агрокапіталу, оскільки в умовах нерозвинутої фінансової інфраструктури в сільській місцевості доходи, отримані у несільськогосподарському секторі можуть стати основним джерелом агроінвестицій.

Зазначимо, що населення з низькими доходами має сильні стимули щодо несільськогосподарської діяльності, але при цьому йому, як правило, не вистачає відповідного потенціалу, а тому воно, ймовірно, здійснюватиме диверсифікацію на користь менш ризикованих джерел доходів (зокрема, від особистого підсобного господарства). Сьогодні часто вважають, що програми розвитку несільськогосподарської зайнятості і підприємництва зменшують нерівність, а, отже, і соціально-політичну напруженість [1, 6]. Проте, така думка ігнорує можливість нерівномірного розподілу доходу від несільськогосподарської діяльності. Взагалі, вплив несільськогосподарської зайнятості на справедливість розподілу доходів можна проаналізувати через взаємозв'язок доходів, отриманих в аграрному і несільськогосподарському секторах. При цьому іноді припускають, що ці доходи змінюються у протилежних напрямках, компенсуючи один одного.

Очевидні переваги людей з вищими доходами при виборі видів зайнятості у несільськогосподарському секторі порівняно з рештою населення пояснюються кращим доступом до освіти, фінансової інфраструктури, а також відповідних неформальних контактів (соціального капіталу), які значно полегшують процес працевлаштування. При цьому мотивами участі цієї категорії сільського населення у несільськогосподарському секторі є: вища заробітна плата; більша доходність інвестицій; нижчий рівень ризику (порівняно з аграрним сектором); додаткові економічні і соціальні переваги. Стосовно ж населення з низькими доходами, то його економічна активність обмежена в основному ринком некваліфікованої праці (бар'єри входу на який є незначними) внаслідок неадекватних доступу до ресурсів і ступеня розвитку фінансової інфраструктури. Домогосподарства з меншими доходами витратять більшу частину свого часу у несільськогосподарській сфері порівняно з домогосподарствами з вищими доходами, проте доходи перших у розрахунку на одиницю інвестованих ресурсів будуть нижчими за відповідний показник більш заможних селян.

Таким чином, стартові матеріальні і кваліфікаційні умови сільського населення є важливою детермінантою розвитку несільськогосподарського сектора. Саме тому домогосподарства з незначними доходами займаються, як правило, низькооплачуваною діяльністю у домінуючому аграрному секторі, бажаючи, але не маючи можливості здійснити диверсифікацію своєї економічної активності. У цьому зв'язку ми виділяємо такі основні цілі диверсифікації економічної активності: пом'якшення сезонного характеру структури доходів і споживання; підвищення рівнів доходів і життя; розподіл ризику

між різними видами діяльності. Саме за допомогою диверсифікації економічної активності можна розірвати порочне коло "бідність – екстенсифікація агровиробництва – деградація агроприродного капіталу – бідність", оскільки отримані доходи можна використати на придбання капітальних ресурсів, необхідних для забезпечення усталеності агровиробництва. У цьому зв'язку зазначимо, що диверсифікація економічної активності може спричинити зниження обсягів агровиробництва, але натомість зменшиться навантаження на агроприродні ресурси, тоді як доходи, отримані за межами аграрної сфери, у перспективі можуть бути інвестовані у сільське господарство. На думку зарубіжних вчених [4, 7], позитивні ефекти диверсифікації економічної активності значно перекривають її негативні аспекти, адже вона дає змогу підвищити соціально-економічну безпеку сільських домогосподарств.

Отже, бар'єри входу у плані диверсифікації економічної активності в сільській місцевості (обмежені можливості отримання кредитів і недостатні доходи від агровиробництва) ставлять домогосподарства з вищими доходами у вигідніше становище, адже вони можуть використовувати свої активи для інвестування у несільськогосподарський сектор, а також як буфер проти тимчасових негативних тенденцій у структурі доходів. При цьому населенню з низькими доходами залишається небагато можливостей щодо диверсифікації своєї економічної активності, основною з яких є міграція з метою отримання освіти і акумуляції коштів, необхідних для подолання бар'єрів входу у несільськогосподарський сектор. А отже зазначимо, що сьогодні освіту широко визнають як важливу детермінанту розвитку несільськогосподарського сектора і рівномірного розподілу доходів; її розглядають як обов'язкову передумову соціально-економічного розвитку і міжнародної конкурентоспроможності. На початку XXI ст. освіта та інші форми інвестицій у людський капітал стали особливо важливими чинниками адаптації до мінливих технічних та інтелектуальних потреб. Освіта також допомагає населенню краще реалізовувати свою соціальну та індивідуальну відповідальність.

Таким чином, маємо всі підстави вважати, що сьогодні розвиток несільськогосподарського сектора в Україні опинився в інфраструктурному та інституційному вакуумі, внаслідок чого підприємці і працівники позбавлені фінансової та інформаційно-консультаційної підтримки. Сьогодні інфраструктуру, спрямовану на нормалізацію ресурсних платежів через економічну інтеграцію і диверсифікацію економічної активності, часто розглядають як важливу передумову сільського розвитку [1]. Іншими словами, роль інфраструктури в ринковій економіці полягає в усуненні просторових розривів між виробничими чинниками. Зокрема, інфраструктура підвищує інвестиційну привабливість території, одночасно забезпечуючи можливість працевлаштування в інших населених пунктах.

На думку Р. Йохимсена, основним завданням інфраструктури є зменшення трансакційних витрат, а також підвищення ступеня прозорості ринків [8]. При цьому виділяють три категорії інфраструктури: *матеріальна інфраструктура*, що є складовою фізичного капіталу і використовують її як основний ресурс для інших видів економічної активності; *персональна інфраструктура*,

або інтелектуальні здібності; *інституційна інфраструктура*, що включає формальні і неформальні інститути, які впливають на економічну поведінку (юридична система, економічний устрій, банківське і фінансове регулювання, бюрократія, культура тощо). На нашу думку, до цього визначення інфраструктури, яке було дане ще у 1960-х рр., можна додати ще дві концепції – *технологічної* та *інформаційної* інфраструктур (регіональні інформаційно-консультаційні центри, служби цінового моніторингу, науково-методичні, проектно-технічні, науково-дослідні центри).

Вчені вказують на пряму залежність між ступенем розвитку інфраструктури і доходами від несільськогосподарської зайнятості [1, 5, 6]. Оскільки більш розвинута інфраструктура означає нижчі трансакційні витрати і кращу ресурсну забезпеченість, то кількісні і якісні параметри інфраструктури часто вважають ключовими детермінантами економічної активності в аграрній і несільськогосподарській сферах. Інвестування в інфраструктуру також зміцнює зв'язки між цими секторами, створюючи, таким чином, ефект мультиплікатора.

Щоправда, іноді (переважно у короткостроковій перспективі) створення інфраструктури не завжди стимулюватиме економічний розвиток території, адже незадовільна інфраструктура і, як наслідок, високі трансакційні витрати є своєрідним захистом від зовнішньої конкуренції, тоді як результатом покращення інфраструктури є загострення конкуренції на товарних і ресурсних ринках. Таким чином, покращення інфраструктури може по-різному впливати на економічну активність сільського населення: з одного боку, воно може сприяти її зростанню через полегшення доступу до ресурсних і товарних ринків (як результат нижчих трансакційних витрат), тоді як з іншого боку покращення інфраструктури може спричинити нестачу певних ресурсів, особливо трудових з огляду на інтеграцію сільського і міського ринків праці.

В умовах неадекватної інфраструктури особливої уваги заслуговують так звані проекти розвитку, які стимулюють несільськогосподарську економічну активність і, по суті, є пакетами заходів у сфері державної політики та інвестицій, які застосовуються до певних видів діяльності і впливають на цільових реципієнтів (як приклад проекту розвитку можна навести проект з будівництва молокозаводу, що координується органом державної влади і метою якого є полегшення маркетингу молока). При цьому можливості у плані несільськогосподарської діяльності визначаються структурою агропродукції (дослідження довели існування позитивної кореляції між ступенем диверсифікації в аграрному секторі і диверсифікацією у несільськогосподарській сфері), а також її обсягами і якістю (які можуть бути настільки низькими, що діяльність переробних і торговельних підприємств стане збитковою через неможливість забезпечення економії від масштабу) [4, 5].

Економічну активність у сільській місцевості також стримує нерозвинута фінансова інфраструктура. При цьому метою формальних фінансових установ часто є залучення коштів сільського населення, а не його кредитування через високі ризики, значні витрати на моніторинг і порівняно невеликі суми позик. Отже, у разі виникнення потреби у коштах селяни змушені звертатися до неформальних кредиторів, тоді як кредити носять короткостроко-

вий характер (що робить неможливим їх використання як джерело фінансування капіталовкладень).

Протягом останніх десятиріч транзиційні країни спрямовували значні кошти до державних кредитних установ з тим, щоб останні видавали їх як пільгові кредити агровиробникам. І хоча мета відповідних програм полягала у підвищенні доходів у сільській місцевості, такий вузький підхід заважав розвитку ефективних сільських фінансових ринків, а вигоду від нього отримувала тільки незначна частка сільського населення. Саме тому, починаючи з 1980-х рр., деякі країни почали застосовувати дещо ширший підхід, який зосереджувався на реформуванні інституційного середовища фінансових ринків і покращенні структури відповідних програм. Цей підхід виявився набагато ефективнішим порівняно з втручанням уряду, оскільки в сільській місцевості з'явилися фінансові посередники, здатні обслуговувати значну кількість людей [2, 8].

Взагалі, останніми роками дискусія щодо формування фінансової інфраструктури в сільській місцевості фокусується на таких аспектах: переосмислення поняття кредиту, що розглядають як один із різновидів фінансових послуг; розвиток фінансових установ як каталізатора ефективності менеджменту фінансових потоків; вплив фінансової інфраструктури на зростання рівнів доходів і продовольчої безпеки; стабільність фінансових установ; інтеграція фінансової політики і політики соціально-економічного розвитку; зменшення трансакційних витрат [3, 7].

Базуючись на дослідженнях зарубіжних вчених, розглянемо основні бар'єри розвитку ефективних фінансових ринків у сільській місцевості: макроекономічна нестабільність; галузеві програми; надмірне державне втручання; правові і регуляторні бар'єри [5, 8].

Макроекономічна нестабільність безпосередньо впливає на фінансову інфраструктуру сільської місцевості. Так, на початку 1980-х рр. високі реальні відсоткові ставки у Сполучених Штатах спричинили масові банкрутства фермерів, а також кризу системи сільськогосподарського кредитування [2]. Ринкові спотворення, зокрема розбалансовані обмінні курси, можуть призвести до неефективного розміщення ресурсів, що є шкідливим для фінансових ринків у сільській місцевості – за інших незмінних умов, чим вищою є премія чорного ринку за зарубіжну валюту, тим нижчою є доходність сільськогосподарських інвестицій (рис. 1).

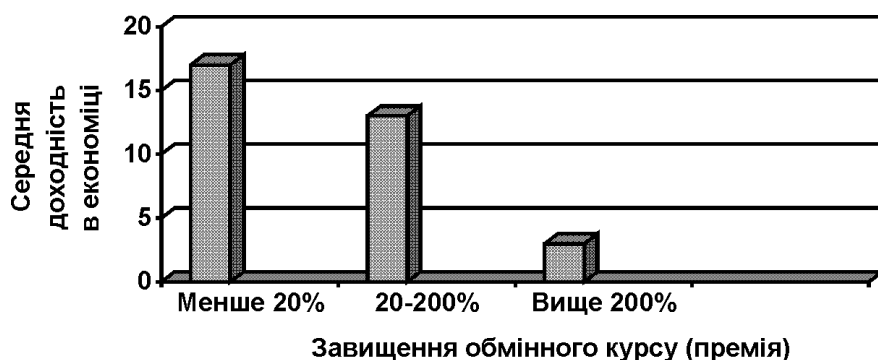

Рис. 1. Вплив завищених обмінних курсів на доходність агроінвестицій

Джерело: Jonathan Isham and Daniel Kaufmann. *The Forgotten Rationale for Policy Reform: The Productivity of Investment Projects*, Policy Research Working Paper No.1549. Washington: World Bank, 1995.

Аналізуючи вибірку з 18 країн, М. Шифф і А. Вальдес оцінили, що у 1960-1984 рр. втручання держави спричинили 30-відсоткове погіршення

внутрішніх умов торгівлі агропродукцією, що призвело до вилучення доходу з аграрного сектора у розмірі 46 % сільськогосподарського ВВП [4]. Отже, такі заходи вважають недалекоглядними, оскільки країни з найвищим ступенем дискримінації проти сільського господарства мали найнижчі темпи економічного зростання.

Сільський розвиток також може стримуватися різноманітними *галузевими програмами*, адже ще до недавнього часу соціально-економічний розвиток асоціювався з індустріалізацією. Крім того, з огляду на тиск міського населення у плані забезпечення низьких цін на продовольство, відповідні програми урбаністичного розвитку орієнтують на: зниження курсу національної валюти; низькі і контрольовані ціни на сільськогосподарську продукцію; високий ступінь захисту внутрішніх виробників агроресурсів; надмірні податки на експортовану агропродукцію; непропорційно великі бюджетні асигнування на розвиток міської інфраструктури. Ці програми ще характеризуються обмеженою пропозицією ризикованих і високовитратних кредитних ресурсів для сільських позичальників, а також недостатнім розвитком правових і регуляторних положень у сфері власності на землю та її використання як застави (поряд з агропродукцією і засобами виробництва). А отже зазначимо, що у розвинутих країнах доступ до кредитів у сільській місцевості тісно пов'язаний з наявністю власних земель та їх якістю (природна родючість, схили, доступність тощо), адже ці чинники впливають на доходність землекористування [5].

Надмірне державне втручання, зокрема вимоги щодо банківських резервів або спрямування значних ресурсів до державних підприємств за фіксованими відсотковими ставками, заважають ефективному розміщенню кредитних коштів і загострюють проблеми асиметричності інформації. У сільській місцевості негативні аспекти державного втручання посилюються високими рівнями бідності, низькою щільністю населення та його ізоляцією, сезонним характером структури доходів, обмеженими можливостями щодо диверсифікації ризику, відсутністю традиційних предметів застави. Ці складнощі, разом з високими трансакційними витратами (через невеликі розміри позик), негативно впливають на розвиток фінансової інфраструктури в сільській місцевості.

Недоліки законодавчого та інституційного середовища, які спричиняють *правові і регуляторні бар'єри*, є негативним стимулом для збільшення пропозиції кредитів для сільських позичальників з боку формального сектора [1]. Як вже зазначалося, забезпечення заставою ускладнюється нерозвинутістю права власності на землю. Перевірка наявності вимог на певну власність з боку інших суб'єктів може бути неможливою через відсутність легкодоступних реєстрів або ж високі трансакційні витрати. Водночас, реалізація претензій на заставу може бути дорогим, тривалим і невизначеним процесом.

І хоча в рамках традиційного підходу сільське господарство розглядають як основу для забезпечення індустріалізації, сьогодні дедалі більше визнається потреба сільських територій у сучасних технологіях і доступі до кредитних ресурсів [6]. Розглядаючи селян як неспроможних заощаджувати гроші, держава надавала дешеві кредити агровиробникам, "компенсуючи", таким чином, низькі ціни на сільськогосподарську продукцію (які робили аг-

роінвестиції менш привабливими) та інші викривлення. Як правило, пільгові кредити надавали спеціалізованим установам, ефективність роботи яких оцінювали за обсягом наданих позик та їх впливом на агровиробництво. Ці втручання і справді послужили потужним стимулом для останнього. Проте, оскільки ці заходи лікували симптоми, а не причини недостатнього розвитку фінансового сектора в сільській місцевості, то вони не забезпечили усталене зростання доходів. Зосередження на обсязі виданих позик супроводжувалося приділенням недостатньої уваги їх якості, ігноруванням потреб у диверсифікації економічної активності, мобілізації заощаджень та розвитку ефективних фінансових ринків. Крім того, дешеві позики і списання боргів ослабили платіжну дисципліну.

Новий підхід до розвитку фінансового сектора у сільській місцевості, що виник у 1980-х рр., передбачає непряме державне втручання на основі механізмів мобілізації заощаджень, а не видачі пільгових кредитів. У рамках цього підходу роль держави вбачається в ідентифікації причин ринкових провалів та їх виправленні через відповідні економічні реформи, спрямовані на створення сприятливого середовища. Стабілізація макроекономічного середовища має передбачати фіскальну і монетарну стратегії, спрямовані на мінімізацію випадків і впливів економічних потрясінь, встановлюючи справедливі умови торгівлі і валютні курси, зменшуючи надмірний протекціонізм і переорієнтуючи пріоритети державного фінансування на сільські території. При цьому державі належить уникати втручання у такі види діяльності, як постачання ресурсів і маркетинг (які краще здійснюватимуться приватним сектором); натомість їй необхідно зосередитись на забезпеченні життєво важливими суспільними благами (зокрема, дорогами), результатами наукових досліджень і різноманітними державними реєстрами.

Держава також може підвищувати ефективність фінансових ринків шляхом їх лібералізації, наприклад через дерегуляцію відсоткових ставок, зменшення високих резервних вимог, ослаблення контролю за кредитуванням, а також через оптимізацію регулювання діяльності фінансових посередників. Для фінансово-кредитних установ у сільській місцевості доцільно запровадити спеціальні, менш жорсткі вимоги щодо статутного капіталу. Інші заходи також включають реформування законодавства (зокрема, пов'язаного з правами земельної власності та їх реєстрацією, а також з можливістю надання земель у заставу), оновлення реєстрів, зниження вартості реєстрації тощо.

І хоча було досягнуто консенсусу щодо заходів розвитку фінансової інфраструктури у сільській місцевості, залишилось багато дискусійних питань, пов'язаних з необхідністю безпосереднього втручання держави з огляду на часті випадки його неефективності і неусталеності. Проте, практика показує, що прямі втручання можуть бути доречними, якщо вони усувають конкретні провали ринку, а очікувані чисті вигоди від них є позитивними. Зазначимо, що державна підтримка фінансового сектора в сільській місцевості не обов'язково означає кредитування – інтервенції можуть мати багато інших форм, зокрема надання стартового капіталу, підтримка пілотних програм, тренінг, поширення найкращих практик.

Ми не виключаємо використання субсидій для подолання бар'єрів доступу до фінансового сектора і прискорення розвитку відповідних інститутів. При цьому спотворення можуть бути мінімізовані, якщо субсидії матимуть тимчасовий характер. Регулювання діяльності фінансових установ у сільській місцевості (характер якого залежить від їх розмірів, типів і форм власності) спрямоване на забезпечення: інноваційних, низьковитратних способів надання фінансових послуг; позитивних реальних відсоткових ставок з позик і депозитів; моніторинг якості портфеля; зменшення ризику через диверсифікацію та інтеграцію у більш широкую фінансову систему.

Оцінка ефективності кредитування пов'язана з проблемами методологічного характеру, при цьому економетричні дослідження часто є дорогими. Одна з поширених концепцій оцінки фінансових установ у сільській місцевості базується на двох критеріях – *ступені охоплення* і *самоусталеності* [7]. Ступінь охоплення, будучи гібридним індексом, визначають декількома показниками, включаючи кількість клієнтів, середній розмір позики та ін. При цьому вважається, що фінансові установи, які ефективно надають широкий спектр послуг цільовій аудиторії, матимуть, напевне, бажаний вплив на зростання доходів. Самоусталеність оцінюється шляхом розрахунку індексу залежності фінансової установи від субсидій. Іншими словами, це відсоток, на який середня кредитна ставка має зрости з тим, щоб зробити установу фінансово життєздатною без субсидій. І хоча ці основні критерії не є синонімами повного аналізу "витрати – вигоди", вони дають досить практичні заміники, які нескладно виміряти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, останнім часом було досягнуто певного прогресу у розробці ринково орієнтованих підходів до надання фінансових послуг селянам. Тепер основна проблема полягає у впровадженні політичних, правових і регуляторних реформ, необхідних для розвитку ефективних фінансових ринків у сільській місцевості і оптимізації державного втручання.

Обмежений доступ до фінансової інфраструктури підвищує значення зв'язків між аграрним і несільськогосподарським секторами, оскільки доходи, отримані в останньому, можна використовувати для інвестування агровиробництва. Несільськогосподарський сектор має велике значення для сільської економіки з огляду на його вплив на продуктивність і зайнятість. У найближчій перспективі частка доходу від несільськогосподарської економічної активності селян збільшуватиметься, що сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки, підвищенню доходів, покращенню конкурентоспроможності і продуктивності аграрного сектора.

Щоправда, домогосподарства, які мають найбільшу потребу у несільськогосподарських доходах, також є найбільш обмеженими у цьому плані через дефіцит ключових активів (освіта, стартовий капітал та ін.). Цей парадокс привертає увагу до відповідних бар'єрів входу для населення з низькими доходами. Таким чином, власне тут важливо допомагати відповідним категоріям населення долати ці перепони, що передбачає своєрідну "діагностику" типів бідності, які обмежують перспективи у сфері несільськогосподарської зайнятості,

а також усунення різноманітних ресурсних обмежень. Аналогічний парадокс з територіями. Як правило, території з незадовільною інфраструктурою мають як найбільшу потребу, так і найбільші обмеження щодо розвитку несільсько-господарського сектора (відсутність кваліфікованих трудових ресурсів, джерел сировини, недостатня купівельна спроможність і т.п.).

Таким чином, бідність (як наслідок неефективного аграрного сектора) обмежує розвиток несільськогосподарського сектора, причому як з боку пропозиції, так і з боку попиту. Практика показує, що більш розвинуті території мають меншу потребу, але водночас більші можливості у плані розвитку несільськогосподарського сектора. Отже, з огляду важливості агровиробництва для успішної реалізації стратегій диверсифікації економічної активності, галузева політика має полягати в ідентифікації перспективних секторів та систематичному усуненні обмежень щодо їх розвитку (зокрема, через подолання бар'єрів входу і створення ефективних взаємозв'язків аграрного і несільськогосподарського секторів).

Політика розвитку несільськогосподарського сектора сприяє інтеграції сільських і міських товарних і ресурсних ринків. Проте, така політика одночасно може означати певні ризики і витрати на адаптацію у короткостроковій перспективі. Таким чином, програмні заходи мають сприяти пристосуванню економіки певної сільської території до нової ситуації. При цьому важливим чинником успіху є допомога населенню з низькими доходами у плані підвищення його економічної активності у неаграрній сфері. Також важливими є розвиток інститутів та інфраструктури, спрямований на зменшення трансакційних витрат. Сьогодні інвестування в інфраструктуру низькорозвинутих сільських територій часто розглядають як марнування ресурсів, оскільки вважають, що економічне зростання в містах поглинати міграційні потоки з цих територій. Проте, тенденція щодо збільшення співвідношення капіталу і праці означає обмеження для міграції, підвищуючи важливість інвестування у несільськогосподарські проекти.

Вирішення зазначених проблем полягає у покращенні координації політичних і програмних заходів та інститутів. А отже у подальших дослідженнях доцільно зосередитись на відносній важливості доходів від аграрного і несільськогосподарського секторів, приділяючи особливу увагу преференціям селян щодо диверсифікації їх економічної активності. Іншими важливими об'єктами досліджень мають стати способи підвищення ефективності агровиробництва (зокрема, через покращення виробничих і маркетингових технологій), а також зв'язки між аграрним і несільськогосподарським секторами, що вимагає співробітництва з науково-освітніми закладами, торговельними палатами, організаціями агровиробників і державою.

Література

1. **Fleisig, H. and N. de la Pena.** Creating a Legal and Regulatory Framework to Promote Access to Rural Credit. Washington: Center for Economic Analysis of Law, 1996. – P. 13-21.
2. **Fry, M.J.** (1995). Money, interest and banking in economic development. John Hopkins Press: Baltimore, USA and London, UK. – P. 4-15.
3. **Hoff, K. and J. Stiglitz.** Imperfect information and rural credit markets: puzzles and policy perspectives. World Bank Economic Review 4(3), 1990. – P. 235-250.

4. Schiff, M. and A. Valdes. The Plundering of Agriculture in Developing Countries. Washington: World Bank, 1992. – P. 10-17.
5. Stiglitz, J.E. and A. Weiss. Financial markets and development. Oxford Review of Economic Policy 4, 1981. – P. 55-66.
6. Yaron, J., B. McDonald and G. Piprek. Rural Finance: Issues, Design, and Best Practices, No.14 in the World Bank's Environmentally and Socially Sustainable Development Studies and Monograph Series. Washington: World Bank, 1997. – P. 2-15.
7. Yaron, J. Successful Rural Finance Institutions. World Bank Discussion Paper No.150. Washington: World Bank, 1992. – P. 25-49.
8. Zeller, M., and M. Sharma (1998). Rural Finance, Food Security, and Poverty Alleviation: Supporting Institutional Innovation Through Public Policy. Food Policy Report. 1998. International Food Policy Research Institute (IFPRI) publication, Washington, USA. – P. 29-45.

УДК 330.322 + 303.4: 504 **Ст. наук. співроб. С.І. Рассадникова, канд. екон. наук – Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, м. Одеса**

СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Обґрунтовано потребу і розглянуто концепцію екологізації інвестиційної діяльності в Україні в умовах трансформації моделі економічної системи країни. Запропоновано системне формування стратегії і тактики реалізації даної концепції, визначено види стратегій для макро-, мезо- і мікрорівнів.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, концепція, екологізація, стратегія, тактика.

Senior research worker S.I. Rassadnikova – Institute of market problems and economic and ecological research National Academy of Sciences of Ukraine, Odessa

Strategy and tactics of investment activity ecologization

In the article the necessity is grounded and concept of investment activity ecologization in Ukraine in conditions of economic system transformation is considered. Were proposed system formatting of strategy and tactics of this concept realisation, were picked out strategy forms for macro- and microlevels.

Keywords: investment activity, concept, ecologization, strategy, tactics.

Вирішальне значення для сталого розвитку суспільства має активізація інвестиційної діяльності, що викликає збільшення масштабів виробництва і споживання. Зростання виробничого потенціалу і рівня споживання населення, зміна структури національної економіки супроводжується збільшенням антропогенно-техногенного навантаження, розширенням переліку впливів суспільства на природу, зниженням біорізноманіття й іншими негативними економічними й екологічними наслідками. Тому інвестиційна діяльність як визначальний чинник економічного росту, формування напрямків і контурів майбутнього розвитку суспільства, забезпечення ресурсно-екологічної безпеки вимагає своєчасної трансформації на основі екологічно зваженого і науково обґрунтованого її розроблення і реалізації.

В Україні продовжується загострення екологічної ситуації. Інвестиційна діяльність має у своєму розпорядженні істотний потенціал для подолання екологічної кризи. З одного боку, інвестиційна діяльність як природо-